

PROGRAMMA SYMPOSIUM

Wat oorlog met mensen doet

Morele verwonding en de geestelijke
verzorging bij de krijgsmacht
in heden en verleden

Utrecht, Plompetorengracht 1-3

Vrijdag 14 oktober 2022

Aalmoezenier Louis van de Vrande (Nederlands Detachement Verenigde Naties) draagt de heilige mis op in Korea, januari 1951.
Beeld Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

SYMPOSIUM

Wat oorlog met mensen doet

Militairen in oorlog komen soms voor onmogelijke morele keuzes te staan, waarbij ze tegen hun eigen geweten in moeten handelen. Dit kan een lange nasleep geven in mensenlevens: gevoelens van schuld en schaamte, van boosheid en verraad trekken vaak diepe sporen. Om de effecten van zo'n ingrijpende schending van fundamentele morele overtuigingen aan te duiden is het begrip 'morele verwonding' in zwang gekomen. Deze wonden zijn geslagen bij zowel slachtoffers, daders als getuigen.

Iemand maakt morele keuzes niet in een isolement: de vraag naar goed en kwaad is onlosmakelijk verbonden met de normen en waarden van een individu, maar ook met die van de krijgsmacht of de samenleving als geheel. Morele verwonding houdt dus verband met bredere ethische of politieke ontwikkelingen. Het bestaat dan ook buiten de krijgsmacht, en kan ontstaan in elke situatie waar mensen ingrijpende morele keuzes moeten maken.

In de krijgsmacht zijn geestelijke verzorgers actief, die zich dagelijks bezig houden met morele vraagstukken. Op dit symposium stellen we de vraag hoe de geestelijke verzorger zich verhoudt tot militairen en veteranen die kampen met morele verwonding. Hoe kan de geestelijke verzorger zorg bieden bij morele kwetsuren? En welke rol speelt de geestelijke verzorger bij morele kwesties in de krijgsmacht, die ingrijpende keuzes van militairen kunnen vergen?

Naast een duiding van morele verwonding vanuit psychologisch, sociaal, ethisch en theologisch perspectief kiezen we ook een historische invalshoek. Voordat de term morele verwonding in de jaren '70 werd gemunt, bestond het fenomeen al. We kijken hoe geestelijke verzorgers zich sinds de twintigste eeuw opstelden in situaties die keuzes vroegen die de militair moreel verwonden. De Eerste Wereldoorlog, de dekolonisatieoorlog in Indonesië, de Korea-oorlog, de vredesoperaties in de jaren '90 en het optreden in Afghanistan zullen de revue passeren. En we geven aandacht aan de nasleep van de oorlogen – wat kan een geestelijke verzorger doen voor moreel verwonden in de veteranenzorg?

Programma

- 9.30 Inloop
- 10.00 **Opening** - prof. dr. George Harinck (TU Kampen/Utrecht)
- 10.15 Dr. Tine Molendijk - **Morele verwonding als innerlijke én socio-politieke ontregeling**
- 10.35 Prof. dr. Pieter Vos - **Morele verwonding van militairen - niet ons probleem?**
- 10.55 Discussie
- 11.15 Pauze
- 11.30 Dr. Leo van Bergen - **Van shell-shock tot PTSS**
- 11.50 Discussie
- 12.00 Lunchpauze
- 13.00 Koos-jan de Jager MA - **Morele verwonding en de militaire geestelijke verzorging tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog**
- 13.20 Marius de Kok MA MSc - **Morele verwonding en geestelijke verzorging in de Korea-oorlog**
- 13.40 Discussie
- 14.00 Pauze
- 14.30 Ds. Ko Sent - **Wat te doen met schuld?**
- 14.50 Discussie
- 15.00 **Afrondende discussie**
- 15.45 Borrel

Over de sprekers

Dr. Tine Molendijk is een interdisciplinair georiënteerde cultureel antropoloog gespecialiseerd in de thema's geweld, militaire cultuur, ethiek en geestelijke gezondheid, met name post-traumatische stressstoornis (PTSS) en morele verwonding. Ze promoveerde in 2020 aan de Radboud Universiteit op het proefschrift *Soldiers in Conflict: Moral Injury, Political Practices and Public Perceptions*. Momenteel werkt ze als universitair docent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) en is ze projectleider van een NWO-project over moral injury (Radboud Universiteit Nijmegen).

Morele verwonding als innerlijke én socio-politieke ontregeling.

Hoewel het inzicht dat deelnemen aan oorlog een morele impact heeft net zo oud is als oorlog zelf, is systematisch onderzoek naar dit fenomeen een relatief recent verschijnsel. Vanuit onvrede met beperkingen van het begrip post-traumatische stressstoornis (PTSS) introduceerden Amerikaanse psychologen en psychiaters de term 'moral injury'. Sindsdien is grote belangstelling ontstaan voor dit thema vanuit verschillende vakgebieden en doelgroepen. Dat is geen toeval. Het begrip 'moral injury' vraagt aandacht voor zowel psychologische als ethische en socio-politieke dimensies van geestelijk lijden. Het begrip kan dan ook, zoals geldt voor elk begrip, als een verhaal gezien worden, een verhaal dat antwoord geeft op vragen als: Wie of wat heeft het gebeven, waar zit de oorzaak van de ontregeling? Zo'n verhaal kan symptomen duiden als een ziekte tussen de oren van de individuele militair, maar ook als legitieme ethische worstelingen, en als feilen van een systeem. Morele verwonding biedt een verhaal dat geestelijk lijden erkent als een mogelijk verstoring in de psyche ten gevolge van innerlijke morele conflicten, maar ook voorbij strikt psychiatrische grenzen gaat en licht werpt op hoe psychische ontregeling een manifestatie kan zijn van verstoring op het politieke en maatschappelijke niveau.

Prof. dr. Pieter Vos is bijzonder hoogleraar Protestantse Geestelijke Verzorging bij de Krijgsmacht en Universitair Hoofddocent Ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit, respectievelijk in Groningen en Amsterdam. Tevens is hij directeur van het International Reformed Theological Institute. Zijn oratie in 2019 droeg als titel 'Het gedeelde

verhaal van een beschadigde moraal. Moral injury en de geestelijke verzorging bij de krijgsmacht'.

Morele verwonding van militairen – niet ons probleem? Morele verwonding lijkt vooral een probleem te zijn van de individuele militair of veteraan, die eraan lijdt handelingen te hebben verricht of nagelaten die strijden met de eigen diepste morele overtuigingen. Hiermee wordt echter miskend dat morele verwonding samenhangt met de bredere rechtvaardiging van de inzet van de krijgsmacht. Politieke besluitvorming ligt immers aan de basis van militaire interventies waar militairen morele verwonding kunnen opdoen. Belangrijke onderliggende vragen zijn daarom: dient deze missie een rechtvaardige zaak? Is de inzet van geweld gerechtvaardigd en proportioneel? Naarmate het antwoord op dergelijke ethische vragen in politiek en samenleving diffuus is of wordt, neemt de kans op morele verwonding toe. Kan de geestelijke verzorging hier een rol spelen?

Dr. Leo van Bergen is zelfstandig onderzoeker op het terrein van de geschiedenis van oorlog en geneeskunde, met een focus op de Eerste Wereldoorlog. Hij promoveerde in 1994 op het proefschrift *De zwaargewonden eerst? Het Nederlandsche Roode Kruis en het vraagstuk van oorlog en vrede*. Recent publiceerde hij een studie over Robert George Nypels (2020) en een studie over het concentratiekampsyndroom (2022).

Van shell-shock tot PTSS. Geestelijke problematiek als gevolg van voorafgaande schokkende gebeurtenissen kreeg voor het eerst ruime erkenning in de oorlog van 1914-1918. De diagnose kreeg toen veelal een oorzaakgerelateerde naam (bv. shell-shock). Dat bleef zo na de Tweede Wereldoorlog (combat-exhaustion, KZ-syndroom). Echter, als gevolg van de inktvlekwerking van medische diagnoses, een afkeer van leed-hiërarchie en een daaruit voortkomende neiging om over te gaan naar symptoomgerelateerde benamingen, werd in 1980 het compromis PTSS 'uitgevonden'. PTSS is dus geen 'feit' maar een uit de context van toen geboren diagnose, die bij verandering van context ook weer van naam of zelfs van inhoud kan veranderen, zoals shell-shock ook echt iets anders was dan PTSS nu. De moderne term moral injury is er een voorbeeld van dat de geschiedenis van diagnosestelling, en zeker van psychische diagnosestelling, nooit stopt.

Koos-jan de Jager MA doet promotieonderzoek aan de Vrije Universiteit Amsterdam naar de rol van de Nederlandse militaire geestelijke verzorging tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Daarnaast is hij docent journalistiek aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Morele verwonding en de militaire geestelijke verzorging tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Van 1945 tot 1950 waren bijna vierhonderd geestelijken actief bij de Nederlandse krijgsmacht in Indonesië. Zij kwamen veelvuldig in aanraking met militair geweld en de problemen die dat kon oproepen. Zeker naarmate de oorlog voortduurde, kwamen meer militairen met vragen over de rechtvaardiging van de oorlog. Hoe gingen de geestelijken om met de gewetensvragen van Nederlandse militairen? Deze lezing focust op de rol van de protestantse en katholieke geestelijken tijdens en direct na de oorlog.

Marius de Kok MA MSc is als promovendus verbonden aan de Theologische Universiteit Kampen/Utrecht en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Hij doet onderzoek naar de geschiedenis van de protestantse geestelijke verzorging in de Nederlandse krijgsmacht ten tijde van de Koude Oorlog (1945-1990).

Morele verwonding en geestelijke verzorging in de Korea-oorlog. Tussen 1950 en 1955 namen Nederlandse militairen actief deel aan de Korea-oorlog. Verschillende leger- en vlootpredikanten vergezelden hen. Hoe gingen zij om met de moraliteit van deze oorlog? Wat deden ze als militairen aangaven problemen te ondervinden door morele verwonding? En welke gevolgen had de oorlog voor hun eigen welzijn?

Ds. Ko Sent is sinds 2000 actief als krijgsmachtspredikant. Tijdens missies kwam hij veel in aanraking met thema's als rouw, schuldgevoel, schaamte en verdriet. Sinds 2019 is hij werkzaam als geestelijke verzorger bij het Nederlandse Veteraneninstituut.

Wat te doen met schuld? Op basis van een aantal praktijkvoorbeelden van moral injury wil ik iets vertellen over mijn persoonlijke betrokkenheid bij het thema en hoe ik het vanuit mijn werk als geestelijke verzorger bij de krijgsmacht ben gaan duiden.

Praktische informatie

Locatie

Theologische Universiteit Kampen/Utrecht
Locatie Utrecht Binnenstad
Plompetorengracht 3
3512 CA Utrecht

De locatie is het beste te bereiken per trein (station Utrecht Centraal, bus naar halte Janskerkhof of 15 minuten lopen).
Parkeergelegenheid is er op Parkeerplaats Janskerkhof, Parking Kruisstraat of Q-Park La Vie (5-10 minuten loopafstand).

Contact organisatie

Marius de Kok Ma Msc (mdekok@tukampen.nl)

Koos-jan de Jager MA (j.j.de.jager@vu.nl)

Theologische Universiteit Kampen | Utrecht

